ڕاپۆرتی پۆلەسی ژمارە:٣٩٨

نەوت و گاز لە نێوان بەغداد و هەرێمی کوردستان دا: مەترسیی و بژاردەکانی ڕووبەڕووبونەوە

بەهرۆز جەعفەر

معهد میدتریانة للدراسات الاقلیمة

Mediterranean Institute for Regional Studies

www.mirs.co

نیسانی ٢٠٢٢

ئینستیتوتی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی- MIRS، دامەزراوەیەکی نا حکومی ئاکادیمی یە، گرنگی ئەدات بە توێژینەوە لە بواری سیاسەتە گشتییەکان و، نەوت و غازی سروشتی و سامانی ئاودا، هاوکات خۆی بە لایەنێکی گرنگی کارکردن ئەزانێت بۆ لێکۆڵینەوە لە بارەی جیۆپۆڵەتیك و بارودۆخی ناوچەیی و جیهانی بەگشتی، ئەیەوێت بەشداری زانستی بکات لەو گفتوگۆیانەی لەسەر ئاستی جیهانی دا، سەبارەت بە ئێستاو ئایندەی سەرچاوەکانی ووزەو ئاسایشی هەرێمایەتی و بونیادنانی ئاشتی و کێشە مرۆییەکان لە ئارادایە، هەروەکو سێکتەرەکانی کارکردن بە سێ زمانی کوردیی و عەرەبی و ئینگلیزیی لە وێبسایتی ئینستیوت دا ئاماژە پێدراوە(www.mirs.co) .

نەوت و گاز لە نێوان بەغداد و هەرێمی کوردستان دا: مەترسیی و بژاردەکانی ڕووبەڕووبونەوە

ئاسایشی ووزە ی هەرێمی کوردستان مەترسییەکان تیٚ ئەپەڕێنێت؟

بەهرۆز جەعفەر: سەرۆکی پەیمانگەی مێدیتریانەیە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی، دکتۆرا لە پەیوەندییە ئابورییە نێودەوڵەتیەکان – زانکۆی قوبرصی نێودەوڵەتی.

ئیمەیڵ: Info@mirs.co یان Jafarbahroz@gmail.com

پوختەی جێبەجێکار

پرۆسە نەوتییەکانی هەرێمی کوردستان کەوتۆتە بەردەم چەند تەحەددایەکی ناوخۆیی و عێراقی، کە لێکەوتەی ئابوریی- سیاسی و هەرێمایەتی و نێودەوڵەتییان هەیە. ڕۆژی (15 ی شوباتی 2022) دادگای باڵای فیدراڵی عێراق بڕیاری نا- یاسایبونی سەرچاوە سروشتییەکانی هەرێمی کوردستانی دەرکردو، گرێبەستە نەوتییەکان و هەناردەکردنی نەوتی کوردستانی بە نا-دەستوری ناوبردو دەستەڵاتی داوە بە حکومەتی مەرکەزی کە دۆسیەی نەوتیی لە هەرێمی کوردستان وەربگرنەوە. ئەم (ڕاپۆرتی پۆلەسی) یە لە پەیمانگەی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی-MIRS وە ئەیەوێت لە بەشی یەکەمی دا، پانتاییە مێژووییەکانی پرسی نەوتی کوردستا، فاکت و کارتەکانی بەردەستی حکومەتی عێراق و هەرێم ڕوون بکاتەوە. پاشان لە بەشی دووەم دا، بژاردەکانی ڕووبەڕووبونەوەو ڕاسپاردە زانستیەکانی بخاتە ڕوو.

بەشی یەکەم: جیهان و توانا هایدرۆکاربۆنییەکانی هەرێمی کوردستان

جیهان، دەمێکە لە توانا هایدرۆ- کاربۆنییەکان (نەوت و گازی سروشتی) کوردستان ئاگادارە. لە بنچینەدا هەرێمی کوردستان دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن (2003) و بە تەنها بە پێی دەستوری عێراقی-فیدراڵ لە ساڵی (2005) دروست نەبوە: بەڵکو (15) ساڵ پێشوتر لە هەلومەرجی شەڕی کەنداوی دووەم و، پاشان ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان دژی دەستەڵاتی مەرکەزیی و دیکتاتۆریانەی ڕژێمی بەعس، پاشان دروستکردنی ناوچەی دژە فڕین لەلایەن ویلایەتە یەکگرتوەکان و ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە-یەکگرتوەکان و، بڕیاری ژمارە (986) ی تایبەت بە نەوت بەرانبەر بە خۆراکی نەتەوە یەکگرتوەکان، ئەم هەرێمە بە پەرلەمانی کوردستان و حکومەتی هەرێمی کوردستان لەساڵی (1992) دا دروستبوە (بی بی سی. 2014).

بەهەمان شێوە، گەڕان و دۆزینەوە بەدوای نەوت دا لە باکوری عێراق (کوردستان یان ناوچەی زاگرۆس) مێژووەکەی ناگەڕێتەوە بۆ ساڵی (2006) کە وەزارەتی سامانە سروشتییەکانی هەرێم دامەزراوە، یاخود ساڵی (2007) کە پەرلەمانی کوردستان یاسای ژمارە (22)ی تایبەت بە نەوت و گاز دەرچواندووە. بەڵکو یەکەمین (بیر) ی نەوت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ساڵی (1901) لە باشوری کوردستان دۆزراوەتەوە لە کێڵگەی چیا سورخ (Chia Surkh)، ئەم بلۆکە ئەکەوێتە ناوچەی گەرمیان ڕۆژهەڵاتی ڕووباری سیروان هەتا ئەگاتە ناحیەی قورەتو و سنوری ئێران ئەگرێتەوە (Aqrawi, 2010)، لە ساڵی (2002)

ەوە هەریەکە لە پیت ئۆیڵ–Pet Oil و گەنەڵ ئینرجی ئۆپەرەیشتنی تیا ئەکەن. ئێستا ئاستی بەرهەمهێنان لە چیا سورخ دابەزیوە لە نێوان (2300 بۆ 3000) بەرمیلی ڕۆژانەدایە و، تەنها (2) بیری ئیش ئەکات (Pet Oil, 2022).

هەریەکە لە کێڵگەکانی پوڵکانە ساڵی (1927) و کۆرمۆر (1928) و چەمچەماڵ (1929) و خورمەڵە (1938) و تەق –تەق (1958) و دەمیرداخ (1960) و جەبەڵ کەند (1981) کاری هەڵکەندنیان تیادا کراوە (Mackertich and Samarrai, 2015: P: 184):

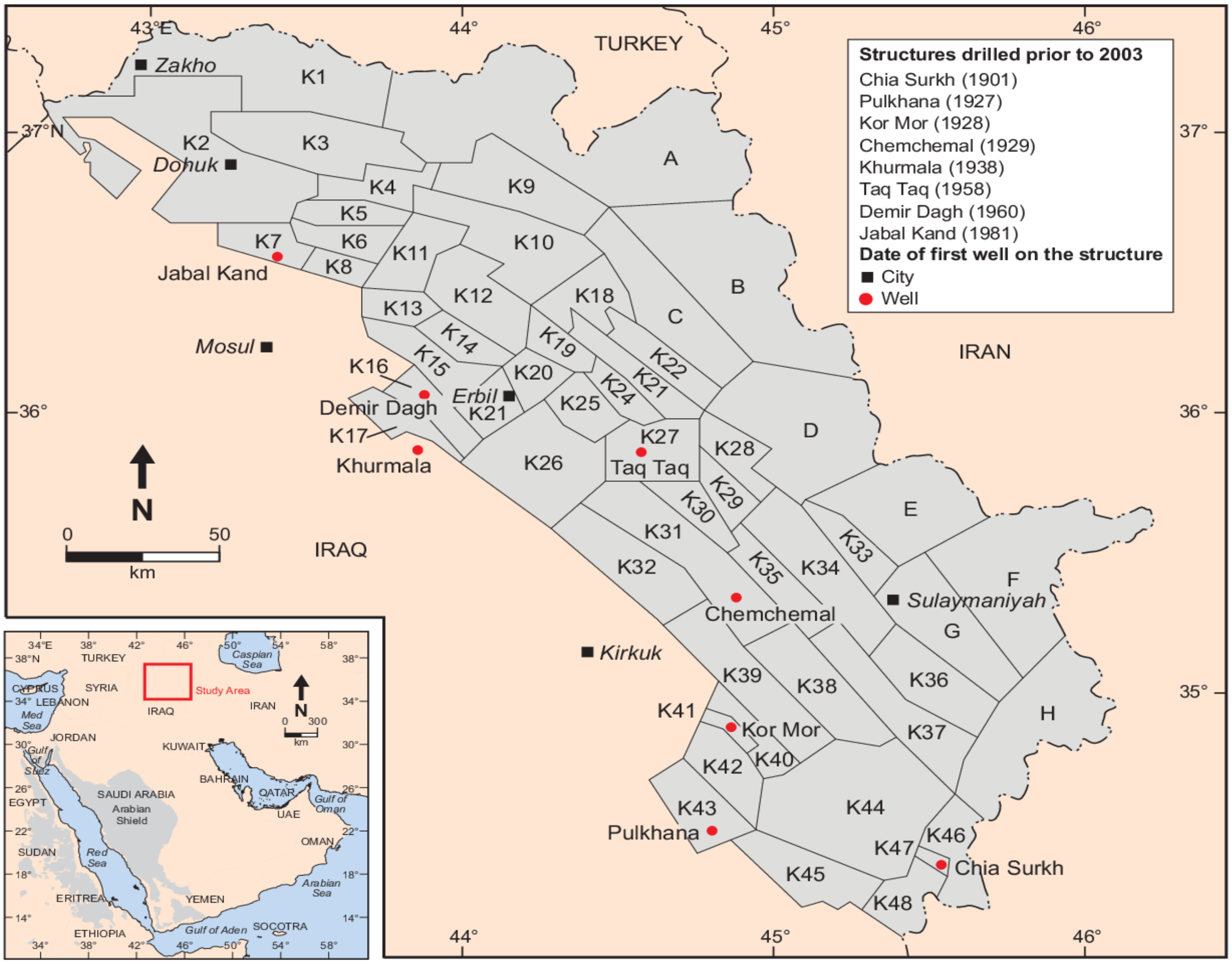

Figure 2: Kurdistan Region of Iraq showing the wells drilled prior to 2003 (red dots). Block map

ئەم نەخشەیە بەشێکە لە جوگرافیای کێڵگەکانی هەرێمی کوردستان، خاڵە سورەکان ئەو کێڵگانەن کە پێش ساڵی (2003) دۆزراونەتەوە.

" ئەگەر بە ووردی تێ بی نی بکەیت: هەمان ئەو کێڵگانەی لە سەرەوە ناوبران، بە درێژایی هێڵێك تەماسی نزیکیان لەگەڵ ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی حکومەتی عێراق هەیەو، ئەمڕۆکە مەترسی ئەمنی و دەستبەسەراگرتنیان لە سەرە لەلایەن حکومەتی عێراق یان هێزە میلیشیاکانەوە".

حکومەتی هەرێمی کوردستان، ناتوانێت هەنگاو بنێت بە بێ ئەوەی ئەو حیکایەت (نەرەتیڤ–Narrative) انە نەناسێت کە حکومەتی مەرکەزیی بەغدا هەیەتی:

1.1. ئەو فاکتانەی کە حکومەتی عێراق دژی هەرێمی کوردستان هەیەتی

یەکەم: گرێبەستە نەوتییەکانی حکومەتی هەرێم (کێڵگەی کۆرمۆر لێ دەرچێت) هەموویان لە جۆری بەشداری و بەرهەمهێنانن (PSC) بە پێچەوانەوە حکومەتی عێراق گرێبەستەکانی لەگەڵ کۆمپانیا نەوتییە فرە ڕەگەزەکاندا لەسەر شێوازی گرێبەستی خزمەتگوزارین (Service Contract) <u>پرسیارەکە ئەوەیە ئایا ئەکرێت لە یەك وولاتدا دوو پیشەسازیی نەوت و گازی جیاواز هەبێت؟</u>

دووەم: بەلای حکومەتی عێراقەوە وایە کە هەرێمی کوردستان ئەیەوێت لە فشارەکانی "دادگای ئیتیحادی" هەڵبێت، چونکە هەرێمی کوردستان بەردەوامە لە فرۆشتنی نەوت بە بازرگان و پاڵێوگە ئیسرائیلییەکان، لەهەمان کاتدا قەرزی ملیارەهای لە هەریەکە لە کۆمپانیاکانی "فیتۆڵ" و "ڕۆس نەفت" کردووە.

سێهەم: دادگای باڵای فیدراڵی بڕیارەکانی بڕیاری کۆتایین و هیچ لایەنێك ناتوانێت تانەی لێ بدات، بە پێی ئەو بڕیارەش یاسای نەوت و گازی هەرێمی کوردستان بە هەڵوەشاوە دا ئەنرێت، چونکە پێچەوانەی ماددەکانی (110) و (111) و (112) و (115) و (122) و (130) ی دەستوری عێراق (2005) ە. هەروەك شارەزا یاساییەکانی حکومەتی عێراق وەکو (عەلی تەمیمی) ئاماژەی پێداوە، ئەم بڕیارە پەیوەستە بە پاراستنی سەروەری عێراق و ئەبێت هەرێمی کوردستان ڕێگە بە وەزارەتی نەوت و چاودێری دارایی عێراق بدات ئەم کەیسە وەربگرن (الحره، 2022).

چوارەم: حکومەتی عێراق لە ساڵی (2012) و (2013) شدا دوو سکاڵای لەسەر کەرتی نەوتی هەرێمی کوردستان تۆمارکردوە. یەکەمیان، سکاڵاێ وەزیری نەوتی پێشوتر بو لە دادگای فیدراڵی، دووەمیان، سکاڵای حکومەتی عێراقە لەسەر تورکیا لە دادگای پاریس بۆ یەکلاکردنەوەی ناکۆکییە بازرگانییەکان (ICA)، حکومەتی عێراق سکاڵاکەی لەسەر ئەو بنەمایە کردووە کە بۆچی تورکیا بە بێ ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ بەغدا ڕاستەوخۆ لەگەڵ هەولێردا

ڕێککەوتوەو هێڵی بۆڕی کوردستان– جەیهانی تورکییان ڕاکێشاوە، ئەمەش بە شکاندنی سەروەری عێراق لە قەڵەم ئەدات و، داوای (24) ملیار دۆلار قەرەبو لە تورکیا ئەکات. ئەگەر لەم دادگایەدا تورکیا بیباتەوە ئەوە دوور نییە تورکیا تەواوی نەوت و گازی کوردستان لە ئایندەدا بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە، ئەگەر حکومەتی عێراقیش بیباتەوە ئەوە هێڵی بۆڕی کوردستان و تەواوی پرۆسە نەوتییەکانی هەرێم ئەکەونە ژێر ڕکێفی بەغداوە. لە تەمموزی 2022 دانیشتنی دادگاو ژووری بازرگانی نێودەوڵەتی هەیە. بڕیارەکەی شوباتی 2022 ی دادگای فیدراڵی عێراق هێزی یاسایی و نێودەوڵەتی زیاتر ئەبەخشێت بە عێراق لە دادگا نێودەوڵەتییەکاندا دژی هەرێمی کوردستان.

2-1. پێگەی هەرێمی کوردستان: دیسکۆرسێکی نوێ بەرانبەر عێراق

ئەگەرچی لە تواناادا نییە کە بڕیارەکەی دادگای فیدراڵی عێراق پشتگوێ بخرێت، واتە ئەگەر عێراق (بیەوێت) ئەوا ئەتوانێت کۆمپانیا نەوتییەکانی هەرێم لەکارکردن ڕابگرێت. بەهەمان ئاڕاستە بەم نزیکانەش ناتواندرێت گۆڕانکاریی لە هەناردەکردنی نەوتی عێراق دا بکرێت، چونکە تا ئێستا تورکیا ڕێگە ئەدات نەوتی هەرێمی کوردستان لە خاکی وولاتەکەیەوە بگاتە بازاڕە جیهانییەکان. هەروەکو سەرۆکوەزیرانی عێراق "مستەفا کازمی" ڕایگەیاند "ئەم بڕیارە هەروا بە ئاسانی و بە پەلە جێ بە جێ ناکرێت". لە سەروو هەموو ئەمانەشەوە کۆمپانیا فرەڕەگەزەکانی بواری نەوت پشکی گەورەیان لە نەوتی هەرێمی کوردستاندا هەیە، بۆ نمونە " دی ئێن ئۆ-DNO" و " گەنەڵ ئینێرجی" (Wahab, B. 2022). ئەگەر عێراق بەخێرایی ئەم پرسە بجوڵێنێت ئەوا پەیوەندییەکانی تورکیاو عێراق بەتەواوی تێك ئەچن..

<u>**ئەکرێت فاکتەکانی هەرێمی کوردستان بەرانبەر حکومەتی مەرکەزیی ئەمانەی لای خوارەوە بن:**</u>

یەکەم: لە بنەمادا ڕەشنوسی پرەنیسپی فیدراڵیەتی نەوت لە دوای ڕووخانی سەددام حوسێن-2003 بۆ ئەوە ئامادەکرا کە عێراق دوور بکەوێتەوە لە دیکتاتۆرییەت و هاوشێوەی فەرمانڕەوایەتی و تاکڕەوی سیستەمی پێشوو دووبارە نەبێتەوە، هەروەها پێکەوە حکومەتی بەغداو هەرێمی کوردستان و پارێزگاکانی تری عێراق ئیدارەی سەرچاوە سروشتییەکان بدەن. بەڵام وەك دیارە عێراق ئارەزووی ئەوە ئەکات کە بگەڕێتەوە سەرهەمان ڕەوتی کارکردنی ڕژێمی پێشوتر. بەمانایەکی تر دیموکراسی لە عێراق هەرەسی هێناوە، دابەشبونی عێراق لەم

هەلومەرجەدا ئەگەرێکی نزیك نییە، بەڵکو بەرەو ئەوە ئەچێت لە ڕێگەی کودەتای یاسایی و سەربازییەوە کۆنترۆڵی عێراق بکرێت.

- **دووەم: دادگای فیدراڵی تەنانەت ئاماژەی بەوە کردووە کە حکومەتی فیدراڵی و وەزارەتی نەوت بە بەشداریی پێکردنی پسپۆڕانی بیانی بگەنە ئاستێکی بڕیاردان. بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئاماژەی بە ماف و شایستە داراییەکانی هەرێمی کوردستان و خەڵکەکەی نەکردووە، ئەگەر هەرێم نەوت رادەستی بەغدا بکات دوای ئەوە ماف و پشکی هەرێمی کوردستان چۆن و چەند ئەبێت؟.**

سێهەم: لە کاتێکدا کورد ڕێژەی (17٪) ی بودجەی عێراق بە شایستەی خۆی ئەزانێت، بەڵام ڕێژەی کورد لە سوپای عێراقدا ناگاتە (1٪). لە کەرتی نەوتیش دا کورد ناگاتە (4٪) و لە تەواوی ئەو گفتوگۆیانەی سەبارەت بە پرسی نەوت لە نێوان هەرێم و بەغدا کراون، وتراوە کورد نەوتەکەی ڕادەستی سۆمۆ بکات، بیٚ ئەوەی کورد یەك تاکەسی لە سۆمۆدا هەبێت (ڕاستە سۆمۆ دامەزراوەیەکە بۆ بە بازاڕکردنی نەوت، بەڵام دواجار ڕۆڵی کۆمپانیایەکی نیشتیمانی عێراقی ئەگێڕێت).

چوارەم: بونی تورکیا لە ناو کەرتی نەوتی عێراق و هەرێمی کوردستاندا، بابەتێکی تازەو نامۆ نییە، ساڵی (1927) نەوتی عێراق لە سەر بنەمای نەوتی کەرکوك خۆماڵی کراوە، کۆمپانیای نەوتی عێراق پێشوتر ناوی کۆمپانیای نەوتی تورکیا بوە کە "گوڵبنکیان-Calouste Gulbenkian یان مستەر 5٪ پێنج لەسەت بەناوبانگە دای مەزراندوە. تورکەکان لەوێوە پشکی خۆیان هەر هەبوە. لە قۆناخی یەکەمدا (1934- 1945) بەرهەمی کێڵگەی نەوتی کەرکوك (94٪) ی ئاستی بەرهەمی هەموو عێراقی پێك هێناوە، لە ساڵی (1957) دا " واتە کۆتا ساڵی سەردەمی پاشایەتی لە عێراقدا" ڕێژەی بونی نەتەوەکان لە کەرتی نەوتی کەرکوکدا بەم شێوەیە بون:

- **عەرەب (1٪) یەك لەسەت! کورد (38٪) بوە، تورکمان (16٪) و ئاشوری (40٪) و ئینگلیز (2٪)**
- **بەڵام! لە ساڵی (2022) دا ڕێژەی عەرەب لە کۆمپانیای نەوتی باکور- کەرکوك (63٪) و تورکمان (26٪)، کوردیش کەمترە لە (7٪) ***

پێنجەم: عێراق، لە سێبتەمبەری 2021 ەوە، دەستەی گەشەپێدانی پیشەسازیی سەربازی زیندوو کردووەتەوە. هەر بە پێی یاسا پێویستە نوێنەرێکی وەزارەتی پێشمەرگەی تیا بێت (نی یە). بە پێی گۆڤاری "CEOWORLD " لە

ساڵی (2021) عێراق لەسەر ئاستی تەواوی جیهاندا بۆ هاوردەکردن و کڕینی چەک ڕیزبەندی (11) یانزەیەمینی هەیە. ئاشکرایە (41٪) ی سەرچاوەی کڕینی چەکی عێراق لە ئەمریکاوە دێت، کۆی خەرجی و تێچوی بواری سەربازی لە بودجەی ساڵی (2021) دا بە (27.617) بیستوحەوت تریلیۆن و شەش سەتو حەڤدە ملیارد دینار دانراوە (واتە زیاتر لە 20 ملیار دۆلار). ئەمەش بۆ هەموو تێچووی کارکردن "نەفەقاتی تەشغیلی" و چەکدارکردن و ئەرکدار کردنی دامەزراوە سەربازییەکانی تایبەت بە دژە تیرۆر و سوپاو دەستەی حەشدی شەعبی و وەزارەتی ناوخۆ بە هەموو پۆلێن بەندییەکانییەوە (پەیمانگەی میدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی، 2021). ئایا هەرێمی کوردستان و پێشمەرگە بەشێك نین لە عێراق و سیستەمی بەرگری ؟ بۆچی عێراق یەك فیشەك هاوکاری پێشمەرگەی نەکرد لە شەڕی داعش دا؟. بۆچی عێراق درۆنی هەیە پێشمەرگە نییەتی؟.

شەشەم: لە فیدراڵیەت و دەستوری زۆربەی وڵاتانی جیهاندا، مافی خاوەنداریێتی کردنی نەوت و گاز ئەگەڕێتەوە بۆ هەرێمەکان – کانتۆنەکان– میرنیشینەکان، وەکو کەنەدا، نەیجیریا، ئیمارات. بۆ نمونە: لە دەستوری ئیماراتی یەکگرتوی عەرەبی ساڵی (1971) مافی خاوەنداریێتی کردنی نەوت و گازی داوە بە میرنشینەکان واتە هەرێمەکان، لەماددەی (23) ی ئەو دەستورەدا ئەڵێت " خاوەنداریێتی کردنی سامان و سەرچاوەی سروشتی لە هەموو میرنیشین "ئەمارەتەکان" ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو میرنشینە بە تایبەتی، وە گەل بۆ بەرژەوەندی نیشتیمانی بەکاری ئەهێنن، هەر بە پێی ئەم ماددەیە حکومەتی ناوەندی ئیمارات ناتوانێت خاوەنداریێتی لەو پرسە بکات، بەڵکو لە بنەڕەتدا ئەوە بۆ میرنیشینەکانە (دستور الامارات العربیە المتحدە، 2021).

حەوتەم: دەستوری عێراق و دادگای فیدراڵیش جەخت لەوە ئەکەنەوە" نەوت و گاز موڵکی گەلی عێراقە". هەروەها لە ماددەی (112) ئەڵێت حکومەتی ئیتیحادی لەگەڵ هەرێم و پارێزگاکان پێکەوە ئیدارەی نەوت و گاز ئەدەن. کەواتە هەرێمی کوردستان مافی خۆیەتی لە شێوازی ئیدارەی نەوت و گاز لە عێراق بکۆڵێتەوە و گازندەی هەبێت، وە بە پێچەوانەشەوە. بۆ نمونە: بۆچی عێراق گاز بە (3) هێندەی نرخی ئاسایی بازاڕ گرانتر لە ئێرانەوە هاوردە ئەکات بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا، بەڵام گازی سروشتی وولاتەکەی خۆی بە فیڕۆ ئەدات؟.

بە پێی ئاژانسی ووزەی جیهانی، ئەو گازەی ڕۆژانە لە عێراق بە فیڕۆ ئەچێت بەشی کارەبای (3) سێ ملیۆن ماڵ ئەکات (الجزیرە، 2020). لە هەموو سەرە کاتژمێرێك بە بەهای (290) هەزار دۆلار گاز لە عێراقدا ئەسوتێت و بە فیڕۆ ئەچێت، واتە ڕۆژانە (6.9) ملیۆن دۆلار و ساڵانەش ئەگاتە (2.5) دوو ملیارو نیو دۆلار. بە پێی ڕاپۆرتی بانکی

جیهانی ماوەی (4) ساڵی لەسەر یەکە عێراق لە پلەی دووەمی ئەو وڵاتانە دێت، کە زۆرترین گازی سروشتی ئەسوتێنن، چوار یەکەمەکە ئەمانەن: ڕووسیا، عێراق، ئەمریکاو ئێران (The World Bank. 2021). پرسیارەکە ئەوەیە ئەوانی دیکە کە گاز ئەسوتێنن ووڵاتی پیشەسازیی گەورەی جیهان و بەرهەمهێنانی گەورەی هەمەجۆریان هەیە، لە عێراق بۆچی ئەم گازە بە فیڕۆ ئەچێت؟

دەستور وتویەتی "نەوت و گاز" بەهاوبەشی بەڕێوە بچێت، کەواتە هەرێمی کوردستانیش مافی خۆیەتی پرسیار لە عێراق بکات هەموو ئەمانە بۆچی وان؟

2-2. نەوت و گاز لە ناو ڕووداوەکاندا: ئایا ڕووداوێك ڕووئەدات؟

نەوتی عێراق، لە ساڵانی سی و چلەکانی سەدەی بیستەمدا بەرەو بەندەری حەیفا ڕەوانە ئەکرا، دواتر ڕەوانەی ووڵاتانی کەنداو کرا. ئینجا ساڵی (1978) ویستیان بە هۆی ڕاکێشانی لوولەیەکەوە نەوتی کەرکوك و ناوەڕاست ڕەوانەی ئەردەن بکەن و لەوێشەوە بۆ دەریای سوور، کاتێك جەنگی ئێران عێراق بۆ ماوەی (8) ساڵ ڕوویدا، ئەم پرۆژەیە هەڵوەشایەوە. ساڵی (1991) یش تەواوی هێڵەکان و پرۆسەی نەوتیی عێراق بەهۆی جەنگی کەنداوەوە وێران بو، پاشان کادیر و تەکنیکارە عێراقییەکان هەوڵیاندا و دوای ساڵانێك کەرتی نەوتیان خستەوە سەر سکەی خۆی. ئینجا لە ساڵی (2003) ڕژێمی سەدام ڕووخا و لەماوەی نێوان (2003 بۆ 2009) وەزارەتی نەوت و کۆمپانیاکانی سەر بە وەزارەت و مەلەفەکانیان کەوتە بەر دزین و لەناوچون و دیارنەمان (شريف محسن علی، 2017).

ئینجا جارێکی تر، ساڵی (2011) عێراق ڕێککەوتنی لەگەڵ ئەردەن کرد، کە بۆرییەك ڕاکێشن لەکەرکوکەوە تا بەندەری عەقەبەی ئەردەن، پرۆژەکە لە (2013) چووە بواری جێبەجێکردنەوە، ئەمجارەشیان داعش هات و ئەو پرۆژەیە لە ڕەگ و ڕیشەوە هەڵوەشایەوە. هەروەها "داعش" هێڵی بۆری نەوتی کەرکوك– جەیهان ی تەقاندەوە. ئینجا ساڵی (2017) بەدواوە هەردوو وەزیری نەوتی عێراق عەبدولکەریم لوعێبی و ئێران " بیژەن زەنگەنە" ڕێککەوتنێکیان بە بەهای (500) ملیۆن دۆلار واژۆکرد کە نەوتی کەرکوك و نەوتی نەفتخانەی ناوچەی خانەقین ڕەوانەی ئێران بکەن، ئەمجارەیان "دۆناڵد ترامپ" بوە سەرۆکی ئیدارەی ئەمریکاو، سزای توندی بەسەر ئێراندا سەپاند، بەو هۆیەوە ئەو پرۆژەیەش هەڵوەشایەوە. ئیتر عێراق بڕیاری دا نەوتی کەرکوك بۆ بەکاربردنی ناوخۆیی

سەرف بکات و، دوو هێندەو سێ هێندە بیدات بە تەواوی پاڵێوگەکان، ئێستا لە (2022) دا لە کاتێکدا بەغدا بە هێڵی بۆڕی کوردستان– جەیهان دەڵێت نا–یاساییە خۆی ڕۆژانە (80 بۆ 100) هەزار بەرمیل نەوتی کەرکوک بەو هێڵەدا ڕەوانەی بازاڕەکانی جیهان ئەکات. ئێستا ئەگەر نەوتی هەرێمی کوردستان ڕادەستی بەغدا بکرێت ئەویش هیچ ڕێگەی دیکەی نییە، هەر ئەبێت لە ڕێگەی بەندەری جەیهانەوە هەناردەی بکات!. ئەگەر وایە بۆ نەوتی کەرکوک ناباتە کەنداوی بەسرە!

هەرچی پەیوەندی بەهەرێمی کوردستانەوە هەیە: بەهەمان شێوە کاتێك حکومەتی مەرکەزی لە ساڵی (2012) لە دادگای فیدراڵی سکاڵای تۆمارکردو لە (2013) لە دادگا نێودەوڵەتییەکان سکاڵایان دژی هەرێمی کوردستان دەستپێکرد، شەڕی داعش ئەوەی بیر بردنەوە. دواتر لەساڵی (2019) ەدا حکومەتی هەرێم و بەغدا لەسەردەمی کابینەکەی "عادل عەبدولمەهدی" ڕێك کەوتن کە هەرێم (250) هەزار بەرمیل نەوت ڕادەستی بەغدا بکات و، لەبەرانبەردا هەرێم بڕی (453) ملیار دینار وەك شایستەی دارایی وەربگرێت، دوای ماوەیەکی کەم خۆپیشاندانەکانی تشرینی (2019) بووە هۆی هەڵوەشانەوەی کابینە چەند مانگییەکەی عادل عەبدولمەهدی. ئینجا هەر کەناوی "مستەفا کازمی" هات، حیزبە کوردییە تەواوی پاڵپشتی خۆیان بۆ دانانی کازمی وەك سەرۆکوەزیران دووپات کردەوە، کەچی بە دەیان سەردان و کۆبۆنەوە بەغدا مانگانە (200) ملیار دینار بۆ هەرێمی کوردستان ئەنێرێت.

<u>**ئێستا کە دادگای فیدراڵی عێراق بڕیاری کۆتایی لەبارەی هەڵوەشاندنەوەی سیاسەتی نەوتی هەرێمی کوردستان داوە: عێراق و پرۆسەی سیاسی کەوتۆتە بەردەم ڕێگەیەکی داخراو بۆ پێکهێنانی حکومەت، جەمسەرگیرییە هەرێمایەتییەکانی وەك تورکیا–ئیمارات– سعودییە– ئیسرائیل لەلایەك و، ئێران– ڕووسیا– حەشدی شەعبی لەلایەکی تر، هەروەها گرانبونی نرخی ووزە بەهۆی قەیرانی ئۆکراینیاوە، ڕێبازی ئەم ڕووداوانەو چارەنوسی سێکتەری نەوت و گاز لە عێراق و هەرێمی کوردستان بەرەو کوێ ئەبەن؟ ئایا ڕووداوێکی تر بەم زوانە ڕوونادات کە ئەم ململانێیەش لە بیر بباتەوە؟**</u>

بەشی دووەم: ڕاسپاردەو میکانیزمەکان بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان

لەنێوان (1922– 2022) سەت ساڵ تێ ئەپەڕێت بەسەر بونی کورد لە عێراقدا. لەهەموو سەردەمەکانیشدا کورد وەزیرو کار–بەدەستی باڵای لە عێراقدا هەبوە: لەسەردەمی پاشایەتی دا "جەعفەر عەسکەری" کورد بوەو سەرۆکوەزیران بوە، لەو ڕۆژانەی کورد ئەنفال و کیمیاباران ئەکرێت، (7) کەسی کورد بە پلەی وەزیر لە بەغدا لە کاردا بون. ئێستاش کە تەعریب لە کەرکوک و دەوروبەری بەردەوامەو، عێراق قەرەبوی ئەنفالی نەکردۆتەوەو، بەغدا داوای تەواوی پرۆسە نەوتییەکانی هەرێم ئەکات، سەرۆك کۆمار و دەیان پۆستی باڵا لە بەغدا بەدەست کوردەوەن!.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو فاکت و شیکارییانەی لە بەشی یەکەم دا هاتون، دروستکەرانی بڕیاری هەرێمی کوردستان ئەبێت ئەم قەیرانانە وەربگێڕن بۆ دەرفەتی جۆراوجۆر:

سەرەکیترینیان: <u>پێناسەکردنەوەی بونی کوردە لە عێراقدا، ئایا لە ساڵی (2005 ەوە بۆ 2022) کورد لە سەر چی بنەمایەك " بوون" ی هەیە لەعێراقدا: بنەمای دەستوریی؟ بنەمای سازان؟ ڕێککەوتن و بەڵێنی پێشوەخت؟</u>

بۆیە هەرێمی کوردستان، پێویستە:

یەکەم: ستراتیجی خۆی وا وێنا بکات کە: گازی سروشتی بفرۆشێت بەعێراق، چونکە دوای ماوەیەکی زۆر کەم ئیتر لە ژێر فشارەکانی ئەمریکادا عێراق ئەو ماوەیەی کۆتایی پێ دێت کە لە ئێرانەوە گاز هاوردە بکات. ئەم ئامانجە بە هەماهەنگی لەگەڵ ئیدارەی ئەمریکا و هەرێمی کوردستان بەدی دێت، ئەکرێت گازی سروشتی ببێتە هۆکاری کەمکردنەوەی قەیرانە سیاسییەکانی نێوان هەرێم و حکومەتی مەرکەزیی بە ئاستێکی زۆر، هەروەها هەرێمی کوردستان قازانجێکی دارایی زیاتر ئەکات لەبری ئەوەی ریسك بکات و هێڵی بۆری بۆ دەرەوەی کوردستان بینا بکات.

دووەم: ستراتیجی دوور مەودای هەرێمی کوردستان ئەوە بێت کە نەوت و پرۆسە نەوتییەکان ڕادەستی بەغدا نەکات. بەڵکو هەرێم خۆی – بۆخۆی بە تەواوی پرۆسە نەوتییەکاندا بچێتەوە (لە گرێبەستەکانەوە تا

هەناردەکردن) ئەمەش لە پێناو ئەوەی داهاتێکی زیاتری بۆ بگەڕێتەوەو، ببێتە یاریکەرێکی سەرنج ڕاکێش لەناوچەکەدا:

- پێش هەموو شتێك لە کۆمپانیا فرەڕەگەزەکان بکۆڵێتەوە: ئایا ژێر بەژێر لەگەڵ بەغدا ڕێك نەکەوتون! ئایا بەغدا تا ئێستا گرێبەستە نەوتییەکانی هەرێمی کوردستانی لە لا نەبوەو نییە کە داوای ئەکات؟ چۆن پێی گەیشتوە؟ کێ پێی داون؟.

- لەبەرئەوەی دادگای فیدراڵی داوا ئەکات کە بە هەماهەنگی لەگەڵ پسپۆڕانی بیانی بواری ووزەو گرێبەستە نەوتییەکان بەغدا ئامادەکاریی بکات بۆ ڕاگرتنی هەناردەکردن و گرێبەستەکانی هەرێمی کوردستان، پێویستە بەهەمان شێوە هەرێمی کوردستانیش چەند ئاژانسی توێژینەوەو لۆبی بۆ کردن و پسپۆڕی بوارەکە بهێنێتە ناوەوە.

- گەورەترین هەڵەی کوشندەو ستراتیجی هەرێمی کوردستان لە پرسی نەوت دا، کە لە دەیان کۆڕو کۆڕبەنددا باسمان کردووە، هەروەها وەزیری سامانە سروشتییەکانی هەرێم "کەمال ئەتروشی" لە (شوباتی 2021) بە حەسرەتەوە باسی کرد، ئەوەبوە کە لەسەرەتاوە هەرێم ئەبو کۆمپانیایەکی نیشتیمانی– خۆماڵیکراو– دیجیتاڵیزەکراوی پێشکەوتووی– بارگاوی بە پێگەیاندنی کادیری تەکنیکی بواری نەوتی دابمەزراندایە. کەچی بە دەیان و سەدان کۆمپانیای نێودەوڵەتی هێنرانە ناوەوەی کوردستان کە بەشێکیان وەك "بارمتە" سەیری حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەکەن. بۆیە پێویستە یەك بۆ دوو کۆمپانیای گەورەی کوردیی بواری ووزە ئامادە بکرێن بۆ وەرگرتنی بەشێك لەو کێڵگانەی کە بڕیارە لە ئایندەدا هەندێك کۆمپانیای فرەڕەگەز بە جێیان بهێڵن.

- هەرێمی کوردستان پلانی یەکێتی ئەوروپا لەمەڕ پرسە ژینگەییەکان بۆ ساڵی (2050) بەووردی بخوێنێتەوە بۆ ئەوەی تا ئاستێکی زۆر لەناوخۆدا پشت بە ووزەی پاك ببەستێت، بۆ ئەو مەبەستەش بە هاوکاری شارەزایان و پسپۆڕان بەردەوام پرۆژەی نوێ بخاتە گەڕ بۆ بەرهەمهێنانی ووزە لە ڕێگەی (با) ەوە، لە ڕێگەی (خۆر) ەوە، لەڕێگەی پەیینی کیمیاییەوە. بۆ ئەوەی وێستگەکانی بەرهەمهێنانی کارەبا کەمترین بڕی گازی سروشتی سەرف بکەن لە ناوخۆدا.

- کەرتی نەوت و گاز کاتێك شەفاف و مۆدێرنتر دەرئەکەوێت کە هاوشێوەی وولاَتانی کەنداو سێرڤەری خۆی هەبێت و بە دیجیتاڵی بکرێت.

- داخستنی دەیەها پاڵێوگەی نا-یاسایی کە نەخزمەت بە حکومەت نە تەنانەت بە حیزبەکانیش ئەکات.

- کۆمپانیا نەوتییەکان چەندین گرفتی گەورەتریان دروستکردووە، لەوانە: لە ڕووی فەلسەفییەوە جیاوازی چینایەتیان لە کۆمەڵگەی کوردیی دا دروست کردووە، بۆ نمونە: هەزاران ئەندازیارو کارمەندو ئۆپەرەیتەریان لە وولاَتانی دەرەوە دامەزراندوە لەگەڵ خۆیان، بەڵام بە هەزاران دەرچووی زانکۆکانی کوردستان کە خۆیان خەڵکی سنوری ناوچەو کێڵگە نەوتییەکانن یان دایان نامەزرێنن، یان بە پاسەوان و شۆفێر کاریان پێ ئەکەن!.

- کۆمپانیا نەوتییەکان بە گشتی تێچوویان زۆرە، تێچووی دەرچونی تیمەکان و دابین کردنی خۆراك و سەکیۆرتی بە میکانیزمێك نەهێڵدرێت. لەمەش سەیرتر ئەوەیە لە هەموو جیهاندا وولاَتی خانەخوێ کرێی هێڵی بۆری بۆ دەرەوەی خاکی جوگرافی خۆی ئەدات، هەرێمی کوردستان کرێی هێڵی بۆری بۆ ناوخۆی خۆی ئەدات بە کۆمپانیای بیانی (ڕووس نەفت) وەك نمونە.

- دەستبەجێ پیاچوونەوە بە پارەی پرۆگرامە کۆمەڵایەتییەکان (CSR) بکرێت، کە کۆمپانیاکانی بواری نەوت و گازی سروشتی بە پێی گرێبەستەکان پێویستە ڕۆڵ ببینن لە ئاوەدانکردنەوەو چاککردنەوەی ڕێگاو بان و پاراستنی ژینگەو کردنەوەی قوتابخانەو نەخۆشخانەو...تادوایی لە بودجەی (CSR) بەڵام بەشێکیان نە ئەمەیان کردووە، نە باج ئەدەن، نە پارەی پیترۆ-دۆلاریش ئەدەن.

- دەیان بەڵێندەری کورد کە هیچ ئاستێکی خوێندەوارییان نییە، ڕۆڵی مشەخۆری و کۆمەڵایەتی خراپ ئەگێڕن، بە هاوبەشی لەگەڵ بەرپرسانی ناوچەکە یاخود بەرپرسانی ئەمنی دەیان و سەدان ملیۆن دۆلار قازانجیان کردووە، هەر ئەوانە لەپشت ناڕەزایەتی خەڵکەوەن، کاتێك ئیشێکیان لێ وەرئەگیرێتەوە بە زەبری پارە خزم و کەس و خەڵکی سنوری لادێکان هان ئەدەن ڕێگە لە تانکەرەکان بگرن و گرفت دروست بکەن.

2-1. لە ڕووی هەرێمی و نێودەوڵەتییەوە

ئیدارەی بایدن، لەگەڵ ئەوەی تەواو سەرقاڵە بە جەنگی ڕووسیاو ئۆکرایناوە، هاوکات سوورە لەسەر دوو خاڵی سەرەکی: یەکەمیان، کەمکردنەوەی پشت بەستنی عێراق بە گازی ئێران بۆ بەرهەمهێنانی کارەباو سوتاندن. هەروەها یەکگرتوویی حکومەتی هەرێمی کوردستان و دروستکردنی یەك ناوەندی بڕیاری یەکگرتوو لە نێوان یەکێتی و پارتی لە چوارچێوەی حکومەتی عێراق دا. هەروەها نەوت و گاز نەکەوێتە دەست میلیشیاکان و بەردەوامی بە گەندەڵی و کاری نا–جۆر بدەن. ئەمەش بەتەواوەتی خزمەتی هەرێمی کوردستان ئەکات.

پەیوەندییە هەرێمایەتییەکان، ئۆردەرێکی نوێیان هێناوە: ئاسایبونەوەی پەیوەندییەکانی تورکیاو ئیمارات ڕاستەوخۆ کاریگەریی لەسەر کەرتی ووزەی هەرێمی کوردستان هەیە. هەریەکە لەم دوو دەوڵەتەش لەگەڵ ئیسرائیل پەیوەندییەکانیان ئاسایی کردۆتەوە، تورکیا خواستێکی زۆری بۆ ووزە هەیەو، کۆمپانیای موبادەلە پیترۆلیۆمی ئیماراتیش بە بڕی (1) ملیار دۆلار (18٪) پشکەکانی کێڵگەی (تامار) ی ئیسرائیلی کڕیوەو، ئێستا ئیمارات بەشێکە لە هاوپەیمانێتیە ستراتیجییەکەی ڕۆژهەڵاتی دەریای سپی ناوەڕاست.

هەرێمی کوردستان، کاتێك ئەتوانێت ببێتە یاریکەرێکی سەرنجڕاکێش کە: بیرکەرەوەی بەهێزی لە بواری ووزەدا هەبێت، ناوەندی بەهێز لە دەرەوەی خۆی بۆ لۆبی کردن بخاتە سەرپێ و هاریکارییان بکات لە وەرگرتنی فەندو پاڵپشتی دا. هەروەها ئەو خاڵانەی سەرەوە جێ بە جێ بکات.

"بەهرۆز جەعفەر: دامەزرێنەر و سەرۆکی پەیمانگەی مێدیتریانەیە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی، دکتۆرا لە پەیوەندییە ئابورییە نێودەوڵەتیەکان – زانکۆی قوبرصی نێودەوڵەتی".

بیبلۆگرافیا

Aqrawi, A.A.M., J.C. Goff, A.D. Horbury and F.N. Sadooni 2010. The petroleum geology of Iraq. Scientifi c Press Ltd, Beaconsfi eld, UK, 424 p.

https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/04/28/seven-countries-account-for-two-thirds-of-global-gas-flaring

Mackertich, D, S & Samarrai, A, I (2015) History of hydrocarbon exploration in the Kurdistan Region of Iraq. Gulf PetroLink, Bahrain. p: 182

The World Bank (2021) Seven Countries Account for Two-Thirds of Global Gas Flaring

Wahab, B (2022) The Death of Oil Federalism? Implications of a New Iraqi Court Ruling. The Washington Institute for Near East Policy.

بی بی سی bbc (2014) إقليم كردستان العراق: تسلسل زمني. للمزيد:

https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2014/04/140424_kurdistan_chronology

دستور الإمارات العربية المتحدة (2021) دستور الإمارات العربية المتحدة الصادر عام 1971 شاملا تعديلاته لغاية عام 2009، مادة ٢٣.ص6

الحرة (2022) العراق.. قرار "الاتحادية" بشأن نفط الإقليم بين جدل "الدستور" وشبهات السياسة: https://www.alhurra.com/arabic-and-international/2022/02/17/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-

پەیمانگەی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی (2021) پرۆسە نەوتییەکان لە هەرێمی کوردستان: لێکەوتەکان، ئاستەنگەکان، ڕاسپاردەکان. بەهرۆز جەعفەر (www.mirs.co)

الجزيرة (٢٠٢٠) تبذير لموارد العراق.. تعرف إلى ثاني أكبر دولة مبددة للغاز الطبيعي في العالم. احمد دباغ.

شريف محسن علي (2017) منتدى العراقي للنخب والكفاءات : نفط العراق .. التاريخ والمستقبل. نائب رئيس لجنة الصناعة والطاقة ، المنتدى العراقي للنخب والكفاءات